

MODIFICĂRI SEMANTICE ÎN LEXICUL LATIN AL ROMÂNIEI SUB INFLUENȚA MEDIULUI MILITAR. (IV) – ROM. *SARCINĂ*

Preocupările anterioare din cadrul acestui subiect general¹ au condus la evidențierea sau confirmarea a 33 de cuvinte românești aparținătoare lexicului moștenit din latină, ca prezentând modificări semantice specifice mediului rezistenței armatei romane și/sau obștilor dacoromane la invaziile barbare din prima jumătate a mileniului I. Reconstituirea proceselor intelectuale care au afectat semantic formele latine clasice a determinat identificarea unor inovații lingvistice (metafore, metonimii, specializări și generalizări de sens, abrevieri ale unor expresii de comandă militară – în esență: modificări, transferuri, disponibilizări și reocupări semantice în formele latine clasice). Asemenea inovații nu s-au putut impune și nu au putut dăinui în limba comună decât dacă (1) grupul luptătorilor era numeros (antrenând chiar întreaga populație bărbătească amenințată) și (2) problemele apărării erau de lungă durată (seculare).

Cele mai reprezentative cuvinte latine aparținând mediului militar (dintre cele 33 analizate anterior) sunt acelea care au fost continuate numai în română (sau/și numai în câteva zone dialectale occidentale, probabil mai intens colonizate cu veterani ai armatei romane), precum: *miles* (rom. *mire*), *procedere* (rom. *a purcede*), *scandula* (rom. *scândură*), *tēnuāre* (rom. *a înțina*), *trepidare* (rom. *a trepăda*) și *trepidus* (rom. *treapăd*) și se prezintă modificate semantic în *sermō castrensis* danubian. Acestei categorii de cuvinte i se încadrează și lat. *sarcina* (rom. *sarcină*).

1. Dr. *sarcină* (ar. *sārīnā*, ir. *sōrcirē*) este moștenit din lat. *sarcina* (Pușcariu, EWR, 1523; REW, 7598; DER, 7449; DEX ș. a.), care a mai fost continuat doar în v. it. *sarcina* și apul., neap. *sarcene* „legătură de călătorie” (REW, 7598).

Lat. *sarcina* avea următoarea structură semantică: 1. legătură de boarfe, boccea, balot, (mil. frecv. pl.) bagaj personal al soldatului: *legionem sub sarcinis adoriri* (Caesar, 100 – 44 a. Chr.) ‘a ataca legiunea împovărată de bagaje’; *sarcinas colligere* (Sallustius Crispus, sec. I a. Chr.) ‘a aduna bagajele la un loc (pregătindu-se de luptă)’; *proiectis sarcinis fugiebant* (Caesar) ‘aruncându-și bagajele, fugeau’;

¹ Cristian Mihail, *Modificări semantice în lexicul latin al româniei sub influența mediului militar* (I), în CL, XXXV, 1990, nr. 1, p. 2-32; (II), în DR, s. n., I, 1994 – 1995, nr. 1 – 2, p. 313-319 și (III), în DR, s. n., II, 1996 – 1997, nr. 1 – 2, p. 325-332.

2. sarcină a femeii, făt: *sarcina effundere* (Phaedrus, sec. I) a naște; 3. (fig.) povară, sarcină: *sarcina publica rerum* (Ovidius, 43 a. Chr. – 17) povara conducerii statului; *sarcina sum tibi* (Ovidius) îți sunt o povară (Guțu, DLR)².

Sensurile dr. *sarcină* sunt foarte apropiate celor ale etimonului latin: 1. greutate, povară – și fig.; 2. legătură de spate; 3. îndatorire; 4. misiune; 5. graviditate; 6. (recent) mărime fizică (detalii în DEX). Ca orice cuvânt vechi, are multe derivate: *a însărcina, însărcinat, însărcinare, a desărcina, sărciner* (Mold., Trans. și Olt.) „băt cu ramificare ce se utilizează ca proptea” (DER, 7449).

2. Chiar și sensurile ar. *sărțină* sunt, în mare, aceleași cu cele vechi ale dr. *sarcină*, cf.: *s'aducă 'nă sărțină di leamne* să aducă o legătură (de spate) de lemne; *eră sărțina greăuă* era grea povara; *s'mi discărcu di 'nă sărțină* să mă descarc de o însărcinare; *va s'armă 'nă sărțină* va rămâne însărcinată etc. (Papaghagi, DDA).

3. În limbile romanice occidentale, sensurile dr. *sarcină* sunt redată prin formații noi de la cuvinte latine moștenite sau savante și de superstrat *fără legătură cu mediul militar* (cf. DEF, DEI, DCELC și NDELP), precum:

– pentru sensul „greutate”: lat. *pe(n)sum* (it., sp. și pg. *peso*, cf. și rom. *păs*, fr. *poids*); lat. pop. **(in)carricare*, din lat. *carrus* „car” (pg., sp. *carga* și *cargo* „sarcină” ș. a.); lat. pop. *fardelum*, provenit din arab. *fard* „încărcătura unei cămile” (v. fr., v. sp. *fardel*, fr. *fardeau* ș. a.) etc.;

– pentru sensul „legătură”: lat. *fascis* (fr. *faix* ș. a.); lat. pop. *brachia*, pl. al lat. *brachium* (fr. *brassée* ș. a.); lat. pop. **facus* din grec. *phakelos* „legătură” (it. *fagotto* ș. a.) etc.;

– pentru sensul „îndatorire, sarcină”: lat. *incumbere* „a fi în obligația cuiva” (sp. *incombencia* ș. a.); lat. jur. *obligatiō, -ōnis* (fr. *obligation* ș. a.); lat. *respondere* (pg. *responsabilidade* ș. a.); lat. mediev. *taxa* (fr. *tâche* ș. a.); cf. și arab. vulg. *tarīha* „cantitatea de muncă ce se impune cuiva” (pg. *tarefa* și sp. *tarea*) etc.;

– pentru sensul „misiune”: lat. livr. *missiō, -ōnis*, inițial cu sens religios (fr. *mission* ș. a.) etc.;

– pentru sensul „graviditate”: lat. *gravidā* (it. *gravidanza* ș. a.); lat. pop. *praegnāta*, cl., arh. *praegnās, -ātis* „însărcinată” (sp. *preñado*); lat. *gestatio, -onis* (it. *gestazione* ș. a.); lat. vulg. *grossus* (fr. *grossesse* ș. a.); lat. pop. **bara* (sp. *embarazar* „a împiedica”, de unde *embarazo*) etc.;

– pentru sensul „mărime fizică” formele sunt similare modelului românesc (pg. *carga eléctrica, útil, estática*, fr. *charge* ș. a.).

4. Datorită complexității semantice dezvoltate în dr. *sarcină*, multe dintre cuvintele latine de la baza acestor formații noi nu au mai fost continuate în română. Faptul contribuie la demonstrarea particularizării limbii române, în aria neolatinității, prin efectele limbajului său militar ancestral.

5. Opinăm că lat. *sarcina* a fost preferat și generalizat în *sermō castrensis* de

² Lat. *sarcina* (utilizat mai ales la pl.) provine din lat. *sarcio, -ire, sarsi, sartum* „a reface, mai ales prin cusut”, de unde sensul „pachet(e), bagaj(e) învelit(e) într-o pânză cusută” (DEL).

comandanții armatelor – în primul rând, prin cunoscutele calități literare ale textelor lui Caesar – pentru sensul său „povară publică”, spre a se sugera soldatului că poartă în spate o parte a acesteia, cu dorința de a-l motiva/responsabiliza și pe această cale în lupte. Astfel, a fost marginalizat în limbajul militar și nu a mai fost continuat, în *latina de frontieră* orientală, lat. *pēra*, *-ae* „raniță” (REW, 6397), care nu avea vreun indice semantic cu puțință de responsabilizare a vorbitorilor.

Referitor la tendința lui Caesar de a mobiliza/responsabiliza armatele prin limbaj, să ne amintim de splendida metaforă „patrie” din lat. *terra* „pământ”, care a fost moștenită (dintre toate limbile europene) doar în rom. *țară*, prin mediul militar preponderent din regiunile nord- și sud-dunărene.

6. Sensul „sac de spate al soldatului” al rom. *sarcină* (aflat în etimonul său), cel care a determinat continuarea în română a lat. *sarcina*, a dispărut. Faptul nu trebuie să surprindă, dacă se are în vedere destinul și al altor cuvinte militare latine. Căci, pe parcursul secolelor, organizarea, strategia, tactica, armele, echipamentul și emblemele antichității latine s-au schimbat, începând chiar prin confruntarea cu invaziile barbare – slave, în est, și germanice, în vest – care au influențat termenii militari.

Astfel: rom. *război* < v. sl. *razboj* „ucidere” și fr. *guerre* ș. a. < francic **werra* au eliminat lat. *bellum* (Tagliavini, 1997, p. 215); rom. *pinten* < sl. **pętino* și fr. *éperon*, v. prov. *esperon*, it. *sprone* ș. a. (DEF) au înlocuit lat. *calcar*, *-āris*; rom. *steag* < rus. *steag*, cf. sl. *stegu* (DER, 8145, DEX) și fr. *étendard*, sp. *estandarte* ș. a. < francic **standhard* „simbol al fermității”, din *standan* „a sta în picioare” și *hard* „ferm” (DEHF), au eliminat lat. *signum*, *-i* și *vexillum*, *-i*; rom. *tabără* < sl. *taborŭ* (DEX) și fr. *bivouac* < germ. helv. *bîwacht* „patrulă suplimentară de noapte”, din *bî* „pe lângă” și *wacht* „gardă” (DEHF), au înlocuit lat. *castra*, *-ōrum* etc.

7. Tot astfel, rom. *sarcină* a pierdut sensul „sac de spate al soldatului”, pentru care s-a impus cuvântul rom. *raniță*, provenit din rus. *ранец (ranec)* (DEX), cf. sb. *ranac*, *ranca*, împrumutat din germ. *Ranzen* (DER, 7052). În conformitate cu influențele inamicilor tradiționali și ale continuatorilor lor statalizați, în vest, fr. *havresac* (atestat, în anul 1672, sub forma *habresac*) este un împrumut al germ. *Habersack* „sac de ovăz”, introdus de soldații francezi care reveneau din Germania, în timpul și după Războiul de 30 de ani cu Imperiul Habsburgic (DEF, DEHF).

8. Astfel, pentru sensul militar „raniță”, în toate limbile romanice, nu au mai fost continuați termeni latini clasici și nu există formații noi militare de la cuvinte latine cu sens nemilitar apropiat („desagă” etc.), precum: *pēra*, *-ae* (prezent doar în derivatul diminutival dialectal *piraka* „tașcă”; REW, 6397) și compusul său *saccipērium*, *-i* „buzunar, tașcă pentru portmoneu” (DEL), *loculus*, *-i* „obiect cu compartimente” (diminutiv din *locus*, *-i* „loc”) (DEL), *mantica*, *-ae* „sac (de spate)” (DEL), continuat și cu alte sensuri (REW, 5327) etc.

9. În concluzie, deși a pierdut, peste secole, din structura sa semantică, unul dintre sensurile sale principale, care i-au asigurat prezența, frecvența și perpetuarea în limbajul militar dunărean („sacul de spate al soldatului”, preluat de forma

raniță), lat. *sarcina* a fost continuat în română tocmai datorită acestei semnificații și încărcăturii sale semantice metaforice de responsabilizare cetățenească/patriotică, asociată de comandanții armatei romane sensului său concret. Astfel, în forma (d)r. *sarcină*, în derivatele ei și în expresiile aferente, s-a dezvoltat, cu precădere/tradițional, acest sens figurativ, în semnificațiile „obligație”, „îndatorire”, „răspundere (materială sau morală)”, „misiune”, „slujbă”, „calitate de slujbaș” și „rol” (cf. DEX). Tot astfel, pentru redarea acestor sensuri, au devenit inutile continuarea unor cuvinte latine clasice și căutările unor formații noi de genul celor din grupul limbilor neolatine occidentale.

Rom. *sarcină* reprezintă încă un exemplu de prezență, în româna contemporană, a unor cuvinte latine modificate în mediul de apărare roman și dacoroman (și continuate în cel românesc), față de atacurile barbarilor germanici, slavi și turanici și față de cele ale descendenților lor statalizați.

Importanța lingvistică (contribuția la particularizarea românei în aria romanității) și istorică (atestarea rezistenței neolatinității orientale pe locurile sale ancestrale) a acestor „*fosile*” a fost dezvoltată/demonstrată pe parcursul etapelor acestui studiu.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- DCELC = J. Corominas, *Diccionario critico etimológico de la lengua castellana*, Berna, 1954 – 1957.
 DEF = O. Bloch, W. v. Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1950.
 DEHF = J. Dubois, H. Mitterand, A. Dauzat, *Dictionnaire étymologique et historique du français*, Larousse, Paris, 1996.
 DEI = C. Battisti, G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, Florența, 1950 – 1957.
 DEL = A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1959.
 DER = Al. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, Tenerife, 1966.
 Guțu, DLR = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, 1983.
 NDELP = R. Fontinha, *Novo dicionário etimológico de la lingua portuguesa*, Porto, f.a.
 Papahagi, DDA = T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, 1974.
 Pușcariu, EWR = S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, Heidelberg, 1905.
 Tagliavini, 1977 = C. Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, București.
 Celelalte abrevieri sunt cele uzuale.

București, Str. Dr. Iacob Felix, 61